

ПАМ'ЯТІ ВЧЕНИХ І ЮВІЛЯРІВ ДЕРЖАВНОГО АГРОЕКОЛОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

УДК 631.4 (092)

А.О. Годований

к. с.-г. н.

Державний агроекологічний університет

З ІСТОРІЇ ЗАПОЧАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ ПРІОРИТЕТНИХ НАУКОВИХ НАПРЯМКІВ В ДЕРЖАВНОМУ АГРОЕКОЛОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

До 100-річчя з дня народження доктора сільськогосподарських наук завідуючого кафедрою
грунтознавства та агрохімії Житомирського сільськогосподарського інституту
Канівця Іллі Йосиповича

Наводяться біографічні дані професора І.Й.Канівця. Викладено історію започаткування і розвитку на Україні наукового підходу – програмування урожайності, роль у цьому Канівця І.Й. Наведені дані доопрацювання і результативності реалізації учнями професора нової методології в Житомирській області.

Канівець Ілля Йосипович з 1962 по 1968 рік очолював кафедру ґрунтознавства та агрохімії, і завдяки його активній діяльності ці роки для Житомирського сільськогосподарського інституту стали особливо плідними у науковому відношенні та визначальними у подальшому його зростанні як навчального і наукового закладу України.

Народився Ілля Йосипович 30 липня 1902 року в селі Виненці Переяслав-Хмельницького повіту Київської губернії в селянській родині. В 1925 році закінчив Київський сільськогосподарський інститут з дипломом агронома-організатора за спеціалізацією ґрунтознавця, агрохіміка. Зі студентської лави захоплювався науково-дослідницькою роботою. Починаючи з 1924 року брав участь в ґрунтово-агрохімічних дослідженнях в Коростенському, Шепетівському округах, буряко-радгоспі тресту “Головцукор”, а також у Російській федерації, Казахстані, Грузії, Вірменії.

Навчаючись в аспірантурі Київського сільськогосподарського інституту під керівництвом академіка О.І. Душечкіна (1927–1930 рр.), викладав землеробство та луківництво у Ветеринарно-зоотехнічному інституті, працював спеціалістом-ґрунтознавцем у центральній агрохімічній лабораторії Наркомзему УРСР. З 1929 по 1947 рік – старший науковий співробітник Всесоюзного НДІ цукрової примисловості. В 1939 році за значний внесок у розвиток науки Іллі Йосиповичу присвоєно звання кандидата сільськогосподарських наук.

На початку Великої Вітчизняної війни І.Й. Канівця призначають начальником штабу окремого батальйону зв'язку 16-ї авіадивізії. Далі оточення, полон. З травня 1942 до червня 1943-го року працював в окупованому Києві в інституті землеробства і агрохімії. Був активним членом підпілля. В 1943–1944 роках воював у складі Уманського партизанського об'єднання. В повоєнні роки виконуючи завдання уряду СРСР, з'ясував причини низької цукристості цукрових буряків, а також загибелі абрикосових і виноградних насаджень в Узбекистані. Потім п'ятнадцять років працював старшим науковим співробітником, завідуючим відділом ґрунтознавства та агрохімії молдавського філіалу АН СРСР. Масштабні досягнення того періоду опубліковані у двох монографіях: “Ґрунтові умови і ріст яблуні”, “Ґрунтові умови і ріст садових насаджень, груші, абрикоса, сливи, черешні, грецького горіха, виноградної лози” та у великому альбомі “Роль ґрунтів у садівництві”.

За цими матеріалами Вчена рада Української сільськогосподарської академії 30 грудня 1960 року присвоїла І.Й. Канівцю вчену ступінь доктора сільськогосподарських наук і звання професора.

В 1962 році директор інституту Лесін Б.В. запросив Канівця І.Й. очолити кафедру ґрунтознавства і агрохімії Житомирського сільськогосподарського інституту, де він у повній мірі проявив свій талант у підготовці наукових кадрів, пропаганді та реалізації наукових здобутків і проведенні перспективних досліджень в Україні.

З ім'ям професора І.Й. Канівця пов'язане започаткування міжнародних наукових зв'язків вузу. В 1965 році на VIII Міжнародному конгресі ґрунтознавців у Бухаресті він представив доповідь “Родючість ґрунтів і довголіття плодкових культур”, був доповідачем на нарадах учених європейських країн в Москві, на всесоюзних нарадах випробувань диференційного внесення добрив для запобігання хвороб плодкових дерев.

Учні Іллі Йосиповича – 40 кандидатів і 2 доктори наук продовжили розробку і реалізацію його ідей у багатьох галузях сільськогосподарського виробництва.

Свою діяльність І.Й. Канівець у Житомирському сільськогосподарському інституті розпочав з організації матеріально-технічної бази кафедри для проведення дослідів і агрохімічних аналізів. Це дало можливість йому організувати науково-виробничі конференції на базі нашого вузу.

Вперше на Україні, під науковим керівництвом професора І.Й. Канівця було започатковано і продовжено дослідження на новому науковому напрямку – розробки методу диференційованого внесення добрив у залежності від родючості ґрунту і заданого рівня урожайності.

Ці питання були предметом обговорення на науково-виробничій конференції, що відбулася 25–28 березня 1964 року в Житомирському сільськогосподарському інституті, де були заслухані доповіді науковців науково-дослідних і учбових закладів зони Лісостепу і Полісся України, Білорусії, Молдавії, Російської Федерації, в яких викладені дані багаторічних досліджень у агрохімії та землеробстві, диференційованому використанні добрив.

Засновником розробки цього методу на Україні був І.Й. Канівець, який ще в 1937 році разом з В.С. Денисьєвським (м. Біла Церква) розробили наукові основи внесення добрив для вирощування різних рівнів урожайності цукрового буряку, де враховувались рівень агротехніки, вологозабезпеченості та попередники.

Аспіранти кафедри ґрунтознавства і агрохімії Житомирського сільськогосподарського інституту Я.В. Перегуда, С.М. Талько, А.О. Годований, А.Я. Ковальчук, А.В. Гордецький, А.А. Шашук, використовуючи літературні джерела, узагальнюючи дані наукових установ області і результати своїх дослідів підготували статті і зробили доповіді з питань диференціації норм добрив при вирощуванні заданих рівнів урожайності кукурудзи, льону-довгунця, картоплі, озимої пшениці, цукрових буряків і люпину. У доповіді автора статті було показано, що рівень урожайності картоплі залежить від таких природних чинників, як запаси продуктивної вологи, а ефективність добрив визначається рівнем технології.

Аспірантів вузу було залучено до освоєння нового методичного підходу – розрахунку норм добрив на задані рівні урожайності. Доповіді близько 50 вчених і аспірантів, що приймали участь у конференції, були опубліковані в збірнику “Удобрение и урожай на Полесье” К.1965 г.

Наступна зональна науково-виробнича конференція відбулася 3–5 березня 1965 року в Житомирському сільськогосподарському Інституті на тему “Роль мінерального азоту в землеробстві” при участі корифеїв сільськогосподарської науки академіків А.В. Власюка, А.В. Петербурзького, І.С. Луїновича, професорів М.Г. Городнього, П.І. Гупало, П.А. Дмитренка.

В конференції прийняли участь вчені і аспіранти з 11 провідних інститутів академії наук СРСР, України, Білорусії, Молдови, Литви, 8 академій та сільгоспвузів, 6 дослідних станцій, спеціалісти сільськогосподарських і зональних агрохімілабораторій Житомирської, Рівненської, Волинської та інших областей України.

У процесі роботи заслухано і обговорено біля 100 доповідей, що дало можливість висвітлити: найбільш актуальні питання щодо вмісту азоту в ґрунтах; ефективності застосування азотних добрив; значення органічних речовин, біологічного азоту в підвищенні родючості ґрунтів і урожаю сільськогосподарських культур; значення мікроелементів в удобренні плодових і овочевих культур; визначити економічну ефективність використання органічних і мінеральних добрив та методики досліджень ґрунтів і рослин.

Доповіді опубліковані в збірнику інституту “Проблема азота и урожай на Полесье” К.1967 г. “Посвященному столетию со дня рождения академика Д.Н. Прянишникова”. Збірник мав великий успіх і 50 примірників було закуплено США.

Закономірним було продовження в Житомирському сільськогосподарському інституті 7–9 квітня 1966 року 3-ї зональної науково-виробничої конференції на тему “Плодородие почв и эффективность удобрений на Полесье”. На конференції виступили понад 100 вчених і аспірантів зі своїми доповідями щодо родючості і окультурення ґрунтів, біологічних особливостей рослин, ефективності органічних, мінеральних добрив, ролі мікроорганізмів і мікроелементів у підвищенні родючості ґрунтів і ефективності добрив, удобрення плодових і ягідних культур при застосуванні диференційованих доз добрив.

В рішенні конференції вказано, що основою диференціації доз добрив на ґрунтах Полісся є рекомендації ВІДА (І.П. Карпінський) і Житомирського сільськогосподарського інституту (І.Й. Канівець), а також Білоруського НДІ ґрунтознавства (Т.М. Кулаківська). Цим самим у рішенні третьої зональної науково-виробничої конференції було офіційно визнано провідне місце Житомирського сільськогосподарського інституту в розробці наукового напрямку – програмуванні урожайності сільськогосподарських культур на Україні, в головній його частині на той час – науковому обґрунтуванні диференціації норм органічних і мінеральних добрив на заданий рівень урожайності.

Проведенню наукових конференцій передувала велика наукова робота І.В. Канівця у організації роботи проблемної лабораторії добрив, що була організована при кафедрі. На новоствореному дослідному полі, завідуючим якого довелося працювати автору статті, було закладено на площі 3 га стаціонар для вивчення впливу добрив, диференціації їх внесення на програмовані рівні урожайності картоплі, пшениці, кукурудзи, ячменю.

Державні рішення щодо розвитку сільськогосподарського виробництва допомагали інтенсифікації наукового забезпечення та його реалізації з цих питань. На початку шістдесятих років лідерство було за Житомирським сільськогосподарським інститутом, ректом якого був Лесік Борис Васильович, науковий керівник нинішнього ректора А.С. Малиновського. Організаційно і фінансово Б.С. Лесік сприяв проведенню конференцій, науковим лідером яких був професор, доктор сільськогосподарських наук Канівець. Ілля Йосипович оформляв випуск матеріалів конференцій як відповідальний редактор і авторитет якого забезпечив участь у конференціях найбільш відомих науковців країни.

Житомирський сільськогосподарський інститут був науковою базою для підвищення кваліфікації керівників і спеціалістів області у науково обґрунтованому веденні сільськогосподарського виробництва і ефективному використанні матеріальних ресурсів, а аспіранти інституту мали можливість на високому методичному рівні проводити дослідження.

Наряду з цим, з першою ж конференцією значно розширилась науково-виробнича база інституту. Було створене дослідне поле при учосні “Україна”, де науковці проблемної лабораторії (науковий керівник Канівець І.Й.) заклали перший трьохгектарний стаціонар для вивчення ефективності систем добрив в сівозміні і диференційованих норм добрив на програмовані рівні урожайності озимої пшениці (50 ц/га), картоплі 300 ц/га, кукурудзи (400 ц/га). В цій же лабораторії було проведено навчання у освоєнні методики агрохімічних аналізів ґрунтів і закладено досліди зі спеціалістами створеної в 1964 році державної агрохімічної служби – Житомирської зональної агрохімічної лабораторії (ЖЗАЛ), основу якої

складали випускники і науковці Житомирського СГІ. Завідувач лабораторією Безсонова М.Ф., в короткий термін побудувала приміщення лабораторії, а Літвак Ш.Й., який прийшов їй на зміну, прийняв активну участь в освоєнні спеціалістами аналітичних методів, пропаганді агрохімічних знань.

За роки дев'ятої п'ятирічки автором, як завідуючим Житомирською зональною агрохімічною лабораторією (1971–1978 рр.) були продовжені дослідження щодо програмування урожайності сільськогосподарських культур і їх реалізації у виробництві. Вперше в Україні узагальнені дослідження і розроблені норми добрив на програмовані рівні урожайності основних сільськогосподарських культур в залежності від вмісту рухомих елементів живлення в ґрунті і виносу їх урожаєм, вперше в Україні розроблені норми азотних добрив під сільськогосподарські культури на різні рівні урожайності в залежності від вмісту рухомого фосфору, показники якого корелювали з родючістю ґрунтів Житомирщини.

З ініціативи науковців Житомирської зональної агрохімічної лабораторії були розроблені і реалізовані рекомендації за 5-річним циклом вапнування. (Наука рекомендувала проводити вапнування одного поля сівозміни – тобто раз у 7–8 років). Цей підхід був впроваджений інститутом землеробства і рекомендований для всієї України. Нами була розроблена методика оцінки ефективності використання добрив під основні сільськогосподарські культури і це дало можливість для кожного господарства розробляти фактичну ефективність добрив під провідні культури. В десятках господарств області за рекомендаціями спеціалістів ЖЗЛ агрономи вирощували програмовані рівні урожайності цукрових буряків – 500 ц/га, картоплі – 300 ц/га, озимої пшениці – 40 і 50 ц/га.

Реалізація розробок науковців зональної агрохімічної лабораторії впроваджувалась при тісній співпраці зі спеціалістами і керівниками господарств і керівних структур області і районів та широкомасштабного навчання керівників, агрономів, бригадирів і ланкових ефективно застосовувати добрива.

Ця робота дала можливість Житомирській області за 9-ту п'ятирічку вийти на перше місце в республіці за приростом врожаю сільськогосподарських культур. Урожайність усіх культур за п'ятирічку зросла на 34 %, а картоплі – на 60 %.

Ідеї великого вченого Іллі Йосиповича Канівця були продовжені, доопрацьовані і реалізовані його учнями, що дало свої наслідки в багатьох галузях сільськогосподарського виробництва.